
ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

УДК 336.71

Вадим Дмитрович БОРИНСЬКИХ

Львівський національний університет імені Івана Франка
E-mail: stuff93@i.ua

Віра Мирославівна КМІТЬ

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
E-mail: virakmit@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ПРИБУТКУ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

Боринських, В. Д. Особливості оподаткування прибутку комерційних банків України [Текст] / Вадим Дмитрович Боринських, Віра Мирославівна Кміть // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 1. – С. 123-129. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Стаття присвячена огляду банківської системи України в умовах ринкової економіки і дослідженню основних властивостей системи оподаткування комерційних банків. Проведено аналіз фінансово-господарської діяльності банків за останні роки і пояснено значення показника податкового навантаження. Визначено важливість правового і податкового регулювання банківської діяльності.

Предметом дослідження є система оподаткування прибутку комерційних банків України.

Мета. Метою статті є виявлення специфіки системи оподаткування прибутку банків у національній банківській системі.

Метод (методологія). У процесі дослідження було використано такі загальнонаукові методи, як узагальнення, порівняння, аналіз, абстрагування та індукція.

Результати. Під час дослідження особливостей оподаткування прибутку комерційних банків розглядався сучасний стан банківської системи України, а також система оподаткування окремого банку. Досліджено основні принципи оподаткування їх діяльності, структуру доходів та витрат комерційних банків, а також їх витрати з податку на прибуток за останні роки. Висвітлено основні причини ухилення від оподаткування і зроблено спробу вирішити проблему зменшення обсягів сплати податків та зборів (інших обов'язкових платежів).

Ключові слова: банк; банківська діяльність; податок; оподаткування; податкове регулювання; податок на прибуток.

Vadym Dmytrovych BORYNSKYKH

Lviv National University named after Ivan Franko
E-mail: stuff93@i.ua

Vira Myroslavivna KMIT

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Finances, Money Circulation and Credit,
Lviv National University named after Ivan Franko
E-mail: virakmit@ukr.net

FEATURES OF INCOME TAXATION OF COMMERCIAL BANKS IN UKRAINE

Abstract

The article provides an overview of the banking system in Ukraine in the conditions of market economy. The basic features of the taxation system of commercial banks are determined. It has been analyzed the financial activity of banks in recent years and explained the meaning of the tax burden. It has been defined the importance of legal and tax regulation of banking.

The subject of the research is national income taxation system in banks.

Purpose. The aim of the article is to identify the specifics of income taxation of Ukrainian banks.

Method (methodology). Such general scientific methods as generalization, comparison, analysis, abstraction and induction have been used in this investigation.

Results. During the analysis of national tax system, it has been considered the current state of banking system and the role of each bank in taxation. It has been analyzed the main principles of income taxation, structure of revenues and expenditures of commercial banks and their costs from income tax in recent years. Also basic factors of tax evasion are highlighted. The problem of income tax reduction is explained.

Keywords: bank; banking; tax; taxation; tax regulation; income tax.

JEL classification: H250

Вступ

В умовах економічної кризи, політичної нестабільності та бойових дій на сході України, вітчизняні банківські установи переживають не найкращі часи. Тому держава повинна використовувати всі можливі інструменти для підвищення ефективності регулювання діяльності банків і забезпечення стабільної банківської системи. Одним із елементів здійснення такої політики є використання такого важеля впливу, як податки. Оподаткування прибутку українських банків в Україні має свою специфіку і певні особливості, які потребують детального аналізу.

Мета і завдання статті

Метою дослідження є висвітлення особливостей оподаткування прибутку комерційних банків України, виявлення проблем та недоліків, пов'язаних із сплатою банківськими установами податку на прибуток. Для досягнення поставленої мети були вирішені наступні завдання: проаналізовано основні тенденції розвитку банківського сектора України; виявлено основні причини несплати і зменшення обсягів сплати податкових платежів; досліджено основні способи ухилення від оподаткування комерційними банками та їх причини.

Виклад основного матеріалу дослідження

У національній економіці комерційні банки є фінансовими посередниками в процесі перерозподілу тимчасово вільних коштів. Вони акумулюють надлишкові кошти суб'єктів ринку і скеровують їх у ті галузі, що відчувають дефіцит ресурсів. Метою їх господарської діяльності є максимізація прибутку.

Загальновідомо, що комерційні банки, як і інші суб'єкти господарювання, є платниками податків. Державі доцільно здійснювати постійне податкове регулювання банківської діяльності в аспекті повної і своєчасної сплати податку на прибуток і його подальшого надходження до бюджетів усіх рівнів. У величині податкових платежів, які сплачують вітчизняні банківські установи, податок на прибуток має найбільш вагомую частку.

Для вирішення основних функцій і завдань держави податки виступають найважливішим елементом мобілізації фінансових ресурсів. Відповідно до вимог Податкового кодексу України [3] (далі – ПКУ), банки зобов'язані самостійно обчислювати та сплачувати до відповідних бюджетів за своїм місцезнаходженням загальнодержавні та місцеві податки і збори, а також своєчасно подавати відповідну податкову звітність компетентним органам.

Варто зазначити, що у податковій сфері банки відіграють двояку роль. З одного боку, банк виступає платником податків, а з іншого – податковим агентом [1, с. 263].

Суттєвою перешкодою в оподаткуванні прибутку банку є відсутність законодавчих чи нормативно-правових актів в Україні, які б регулювали ці питання саме у сфері банківництва.

Податок на прибуток – прямий загальнодержавний податок, що сплачується платниками з прибутку, одержаного від усіх видів діяльності як на території України, так і за її межами. Розрахунок об'єкта оподаткування банківських установ має свою специфіку, що зумовлено особливостями діяльності банків.

Важливим кроком щодо зменшення податкового тиску на банки є прийняття ПКУ [3], згідно з яким ставка податку на прибуток знизилась за декілька років з 30 % до 18 % у 2015 році.

Об'єктом оподаткування є прибуток із джерелом походження з України і за її межами, який визначається шляхом зменшення суми доходів звітного періоду на собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг і суми інших витрат звітного податкового періоду [1, с. 264].

Нині об'єктом оподаткування комерційних банків є такі операції: форфейтингові, факторингові, трастові операції; послуги щодо здачі в оренду майна; послуги щодо зберігання документів і цінностей; послуги щодо транспортування готівки, грошей, інкасації; послуги щодо доручень, надання гарантій і видачі інших зобов'язань за третіх осіб; послуги зв'язку, крім послуг, пов'язаних з операціями за рахунками клієнтів; послуги з підготовки кадрів і підвищення кваліфікації; консультаційні, правові, аудиторські, експертні, посередницькі, брокерські послуги [2, с. 214].

Доходи, що враховуються при обчисленні об'єкта оподаткування банківських установ, визначені ст. 135.4.2 ПКУ [3] і містять: процентні доходи за кредитно-депозитними операціями (у тому числі за кореспондентськими рахунками) та цінними паперами, придбаними банком; комісійні доходи, у тому числі за кредитно-депозитними операціями, наданими гарантіями, розрахунково-касове обслуговування, інкасацію та перевезення цінностей, операціями з цінними паперами, операціями на валютному ринку, операціями з довірчого управління; прибуток від операцій з торгівлі цінними паперами; прибуток від операцій з купівлі / продажу іноземної валюти та банківських металів; позитивне значення курсових різниць; надлишкові суми страхового резерву, що підлягають внесенню до доходу; доходи від відступлення права вимоги боргу третьої особи або виконання вимоги боржником (факторингу); дохід, пов'язаний з реалізацією заставленого майна; інші доходи, прямо пов'язані зі здійсненням банківських операцій та наданням банківських послуг; інші доходи, передбачені цим розділом.

Оподаткування банків здійснюється на загальних принципах, а саме [4]:

- *обов'язковість* – упровадження норм щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), визначених на підставі достовірних даних про об'єкти оподаткування за звітний період, та встановлення відповідальності платників податків за порушення податкового законодавства;
- *рівнозначність і пропорційність* – справляння податків з юридичних осіб здійснюється у певній частці від отриманого прибутку і забезпечення сплати рівних податків і зборів (обов'язкових платежів) на рівні прибутку і пропорційно більших податків і зборів (обов'язкових платежів) – на більші доходи;
- *рівність, недопущення будь-яких виявів податкової дискримінації* – забезпечення однакового підходу до суб'єктів господарювання (юридичних і фізичних осіб, разом із нерезидентами) при визначенні обов'язків щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів);
- *соціальна справедливість* – забезпечення соціальної підтримки малозабезпечених верств населення шляхом запровадження економічно обґрунтованого неоподаткованого мінімуму доходів громадян та застосування диференційованого і прогресивного оподаткування громадян, які отримують високі та надвисокі доходи;
- *стабільність* – забезпечення незмінності податків і зборів (обов'язкових платежів) і їх ставок, а також податкових пільг протягом бюджетного року;
- *економічна обґрунтованість* – встановлення податків і зборів (обов'язкових платежів) на підставі показників розвитку національної економіки та фінансових можливостей з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його доходами;

- *рівномірність сплати* – встановлення строків сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), виходячи з необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджету для фінансування витрат;
- *єдиний підхід* – забезпечення єдиного підходу до розробки податкових законів з обов'язковим визначенням платника податку і збору (обов'язкового платежу), об'єкта оподаткування, джерела сплати податку і збору (обов'язкового платежу), податкового періоду, ставок податку і збору (обов'язкового платежу), строків та порядку сплати податку, підстав для надання податкових пільг;
- *доступність* – забезпечення дохідливості норм податкового законодавства для платників податків і зборів (обов'язкових платежів).

Однією із особливостей оподаткування прибутку комерційних банків є зменшення обсягів сплати цього податку. Основними причинами зменшення цих обсягів є наступні[5]:

- економічна та фінансова нестабільність ринкової економіки, наслідками якої стали великі збитки у діяльності банківської системи України;
- ухилення банків від оподаткування внаслідок застосування схем мінімізації прибутку;
- постійні зміни в податковій системі України;
- відстрочене оподаткування.

Отже, розглянемо детальніше причини цього явища в банківському секторі економіки, проаналізувавши загальну динаміку структури доходів та витрат банків України за період з 2009 р. по березень 2015 р. (табл. 1).

Як бачимо із Табл. 1, величина доходів з року в рік збільшується, що є позитивною тенденцією. Здебільшого в структурі доходів найбільшу частку займають відсоткові доходи (від надання кредитних послуг, інвестиційних операцій та ін. відсоткові доходи), проте і витрати мають неоднозначний характер. Упродовж 2009-2011рр. спостерігався від'ємний фінансовий результат загалом по банківській системі України, проте значення цього показника значно зменшилось – у 3,6 раза з 27,6 млрд. грн. у 2009 році до 7,7 млрд. грн. у 2011р.

Таблиця 1. Загальна динаміка структури доходів та витрат банків України за 2009-2015 рр. *

(млрд.грн)

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.*
Доходи	131,446	136,847	142,778	150,449	168,888	210,201	57,100
Витрати	159,081	149,874	150,486	145,550	167,452	263,167	131,600
Податок на прибуток	-1,436	-0,129	1,212	0,379	1,630	-2,383	0,110
Прибуток (збиток)	-27,635	-13,026	-7,708	4,899	1,436	-52,966	-74,500

*Складено на основі офіційних даних НБУ [6], *дані станом на 01.03.2015 р.

У 2012 та 2013 роках банківська діяльність була прибутковою, що підтверджується додатним значенням величини чистого прибутку – 4,9 млрд. грн. та 1,4 млрд. грн. відповідно. До бюджету надійшло за ці два роки податків у сумі понад 2 млрд. грн.

У 2014 році ми спостерігаємо колосальну збитковість банківського сектора України. Незважаючи на те, що доходи банків у 2014 році порівняно із 2013 роком збільшились на 24,5 %, витрати зросли більше ніж у 2 рази (на 57,2 %). Збиток на банківському ринку за минулий 2014 рік склав аж 53 млрд.грн. Це є надзвичайно велике значення, якщо порівнювати позитивний фінансовий результат у розмірі 1,4 млрд. грн. у 2013 році.

Значний розмір збитку банківської системи України за підсумками 2014 р. зумовлений насамперед погіршенням якості активів банків, що, відповідно, викликало необхідність доформування резервів. Так обсяг сформованих резервів за підсумками 2014 року, порівняно з 2013 роком, збільшився на 75 322 млн. грн. і станом на 01.01.2015р. складає 103 297 млн.грн.

За січень-лютий 2015 року також спостерігається негативна тенденція у банківській системі. Тільки за 2 місяці збиток склав 74,5 млрд.грн, а сума податку на прибуток є доволі низькою і становить 110 млн.грн.

Динаміку витрат вітчизняних банків з податку на прибуток за період 2009 – березень 2015 рр. зображено на графіку (рис. 1).

На нашу думку, у 2015 році зменшення загальної величини сплачуваності податків спричинене кризою банківської системи України. Насамперед істотно вплинули банки, які перестали функціонувати, бо були віднесені до категорії неплатоспроможних, чи в яких були запроваджені тимчасові адміністрації. Причиною

цього явища є знецінення гривні у 3 рази та необхідність доформування резервів у зв'язку зі зниженням платоспроможності позичальників. Збиткова діяльність банків призвела до зменшення їх регулятивного капіталу та погіршення значення економічних нормативів. Зараз у стані неплатоспроможності, ліквідації, тимчасової адміністрації тощо знаходиться 50 банків (40 % збитків по всій системі сформували саме ці банки).

Отже, причиною зменшення обсягів сплати податку на прибуток комерційними банками є економічна і фінансова нестійкість в економіці України, яка призводить до збиткової діяльності вітчизняних банківських установ. Відтак перевищення витрат над доходами є фактором несплати податку на прибуток банком через від'ємний фінансовий результат.

Аналізуючи загальні тенденції оподаткування українських банків, слід взяти до уваги наявність такої проблеми, як відстрочене оподаткування, що є похідною проблемою від збиткової діяльності самих банків, особливо у 2014-2015рр. Існує велика відмінність між фактично сплаченою сумою податків та сумою витрат, зазначених у фінансовій звітності банківських установ.

При дослідженні особливостей оподаткування прибутку комерційних банків, варто проаналізувати такий важливий показник, як податкове навантаження, який розраховується як співвідношення витрат з податку на прибуток до фінансового результату, тобто до прибутку до оподаткування (формула 1).

$$ПН = \frac{ВП}{ФР} \times 100 \% \quad (1)$$

де *ПН* – податкове навантаження з податку на прибуток;
ВП – витрати з податку на прибуток;
ФР – прибуток банку до оподаткування (фінансовий результат).

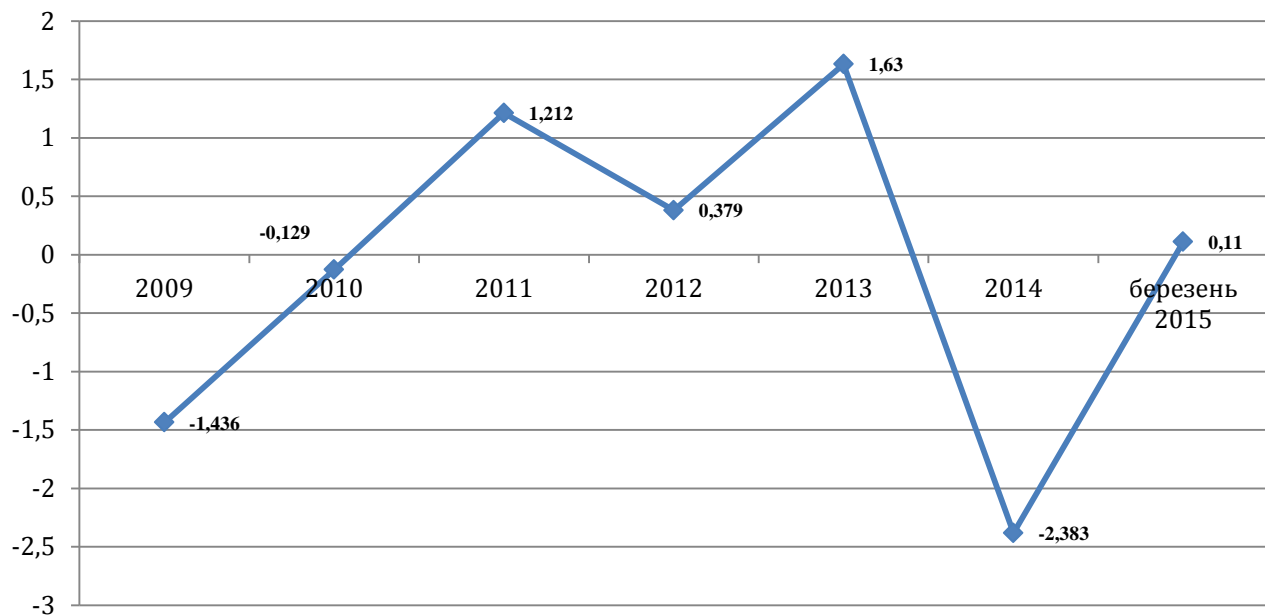

Рис. 1. Динаміка витрат банків з податку на прибуток за період 2009 – березень 2015 рр. (млрд.грн)*

*Складено на основі офіційних даних НБУ [6].

Проте, коли більшість вітчизняних банків працюють у збиток (за винятком 2011 і 2012 років (табл. 1), це робить розрахунок цього фінансового показника неможливим. Але бачимо, що витрати з податку на прибуток у деяких роках мають додатне значення. Це пояснюється тим фактором, що деякі банки за результатами звітного періоду зафіксували прибуток, а відтак сплатили до бюджету податкові платежі. Дані табл. 1 відображають загальну ситуацію на ринку, а не конкретних банків, тому загальне значення фінансового результату більшості комерційних банків є від'ємним, що унеможливує розрахунок

податкового навантаження.

Досліджуючи статистичні дані фінансових результатів українських банків (бралось до уваги 105 банків) у лютому 2015 році [7], констатуємо такі наступні факти:

- 19 банків зафіксували збиток різних значень;
- у 51 банку спостерігаємо позитивний фінансовий результат у межах 0-2 млн.грн;
- 19 банків отримали прибуток у розмірі 2-10 млн.грн;
- 16 банків показали великий прибуток – понад 10 млн.грн.

Найбільший прибуток – 438 млн. грн. у «Приватбанку», найбільший збиток – 5,8 млрд. грн. у банку «Надра».

Хочемо зазначити, що майже половина усіх банків України вдається до мінімізації своїх прибутків (48,5 % від загальної їх кількості). Зрозуміло, що банки не можуть працювати «на нуль», тому, на нашу думку, це є свідченням того, що фінансова служба вдається до усіх можливих методів несплати податку на прибуток, шляхом чи то заниження доходів, чи то завищення витрат. А від цього страждає бюджет, який з половини всіх банків недоотримує левову частку доходів.

Незважаючи на те, що деякі науковці та експерти є прихильниками збільшення податкового тиску на банки, на нашу думку, доцільним є його зменшення. Адже в умовах нестабільної банківської системи банки будуть змушені підвищувати ставки по кредитах, що зробить їх дуже дорогорартісними і змусить їх ухилятися від оподаткування різними можливими способами. Доцільно зауважити, що держава повинна сприяти діяльності вітчизняних банків і через різні методи і засоби сприяти зниженню податкового тиску на банківські установи.

Серед податкових важелів регулювання діяльності суб'єктів господарювання велике значення надають зниженню податкових ставок, оскільки воно істотно стимулює зростання ділової активності та інвестиційної діяльності банків [8, с. 232].

В умовах сьогодення комерційні банки України використовують різні методи для ухилення від оподаткування, серед яких [9]:

- виплата страхових премій на адресу пов'язаних із банками страхових компаній;
- відрахування на резерви за кредитними операціями (створення страхових резервів);
- купівля цінних паперів у «інвестиційних» цілях, як і деякі валютно-обмінні операції, які теж можуть виводитися з-під оподаткування;
- штучне завищення видатків і приховування дохідних статей.

Вагомий вплив мають і постійні зміни, які відбуваються в податковій системі держави. Наприклад, недавня податкова реформа, внаслідок якої з 2015 року змінилась кількість податків з 22 до 9. Проте слід брати до уваги не кількість, а якісні параметри. Якщо детальніше розібратись у всіх змінах, спостерігаємо, що податкове навантаження тільки збільшилось (уведення оподаткування відсотків по депозитах, збільшення ставок на акцизи, впровадження додаткового імпортного збору, військового збору тощо).

Ще однією причиною зменшення обсягів сплати податку на прибуток комерційними банками є відстрочене оподаткування. Тобто це та сума податку на прибуток, що буде сплачена у наступних періодах. Зазвичай, первинним фактором цього процесу виступає збитковість банківського сектору національної економіки.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, підводячи підсумки дослідження особливостей оподаткування прибутку комерційних банків України, можемо стверджувати, що система оподаткування у цій сфері не є ідеальною і потребує значного вдосконалення та оптимізації. Найвагомішою проблемою вважаємо відсутність спеціальних нормативно-правових актів, які б чітко окреслювали специфіку податкових питань у сфері банківництва. Виходячи з того, що у правовій системі України банківське право виділене як самостійна галузь, то доцільно було б і питання щодо механізму її оподаткування виокремити із загального податкового законодавства і віднести до специфічної галузі. Рентабельність комерційних банків є низькою (майже половина банків працюють, мінімізуючи свої прибутки), що пояснюється ухиленням від оподаткування, хронічною збитковістю банківської системи і зростанням рівня недовіри до банківських установ з боку населення.

В умовах глобалізації та зважаючи на євроінтеграційний курс України, формування ефективної податкової політики у сфері банківництва, в основі якої варто закласти філософію пріоритетності свідомої і добровільної сплати податків та прозорості адміністративних важелів, має стати предметом підвищеної уваги як з боку Президента України, Верховної Ради, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, так і пересічних громадян держави.

Список літератури

1. Сербина, О. Г. Вплив оподаткування на дохідність і напрями розвитку банківської діяльності / О. Г. Сербина // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – № 20. 4 – С. 262-268.
2. Сало, І. В. Оподаткування банків: навчальний посібник / І. В. Сало, І. І. Д'яконова, Н. Г. Євченко. – Суми: Університетська книга, 2010. – 208 с.
3. Податковий Кодекс України [Електронний ресурс]: закон України від 02.12.2010р. №2755-VI. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.
4. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]: закон України від 07. 12. 2000 № 2121-III. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
5. Старостенко, Г. Г. Податкове регулювання банків в умовах становлення інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / Г. Г. Старостенко, А. В. Сурженко. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2449>.
6. Дані фінансової звітності банків України / Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208.
7. Фінансові результати банків [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Фінанси України. – Режим доступу: <http://tables.finance.ua/ua/finres/capital/~ /2015/2/1/asc>.
8. Омелянович, Л. О. Податковий менеджмент: навч. посіб. / Л. О. Омелянович [та ін.]. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2008. – 230 с.
9. Ключко, Л. А. Оподаткування банківської діяльності в Україні та основні напрями його вдосконалення [Електронний ресурс] / Л. А. Ключко, Я. Г. Підсосонна. – Режим доступу: http://fkd.khivs.edu.ua/pdf/2012_1/55.pdf.

References

1. Serbyna, O. H. (2010). "Effect of tax on yield and areas of banking activity", *Naukovyj visnyk NLTU Ukraine*, 20.4, 262-268.
2. Salo, I. V., D'iakonova, I. I. and Yevchenko, N. H. (2010). *Taxation of banks, University book, Sumy, Ukraine*.
3. *Tax Code (2010)*. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.
4. *Law of Ukraine "About Banks and Banking" (2000)*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
5. Starostenko, H. H., Surshenko, A. V. (n. d.). *Tax regulation of banks in the information society*. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2449>.
6. *Data of financial statements of Ukrainians banks / Official website of NBU*. Retrieved from: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208.
7. *Financial results of banks / Official website Finances of Ukraine*. Retrieved from: <http://tables.finance.ua/ua/finres/capital/~ /2015/2/1/asc>.
8. *Omelianovych, L. O. Tax management. (2008). DonNUET, Donets'k, Ukraine*
9. *Klyusko, L. A., Pidsosonna, Y. H. Taxation of banking in Ukraine and its main areas of perfection*. Retrieved from: http://fkd.khivs.edu.ua/pdf/2012_1/55.pdf.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2015 р.